

Gintli Tibor

A szerelem elbeszélésének platonizáló elemei

Krúdy Gyula *Palotai álmok* című regényében

A személyiség elbeszélésének kérdéskörére vonatkozó vizsgálat Krúdy prózáját értelmezve aligha kerülheti meg a szerelem megjelenítésében alkalmazott narratív sémák értékelését. Közismert tény, hogy a szerelem gyakori tematizálása a Krúdy-szövegek egyik jellegzetes sajátossága. A szerelem elbeszélése ugyanakkor a szubjektum lényegiségének problémájához is szorosan kapcsolódik, azaz az életmű egyik domináns tematikus szólama összefüggést mutat a szubjektum megjelenítésének kérdéskörével. A jelzett viszony leginkább akkor válik szembe-tűnővé, ha a szerelemelbeszélés európai hagyományának kontextusába helyezve szemléljük. Ennek a tradíciónak meghatározó eleme volt, hogy a szerelmet egy tételezett lényegiség összefüggésében fogta fel. A Krúdy-regények a maguk összetett ironikus-elégikus módján gyakran játszanak rá a lovagi szerelem irodalmi toposzára. A középkor trubadúrköltészetében az elérhetetlen úrnő iránti szerelem az istenszeretet megnyilvánulása volt, olyan lelki élmény tehát, amely az emberi lelket az istenség felé vezet. A szubjektum ennek a közvetítésnek a segítségével egy nála magasabb rendű lényegiségben alapozza meg magát, így biztosítva saját szubsztancialitását. A szerelemnek az a felfogása, amely a magasabb rendű létező szemlélésének eszközét látja benne, a platóni ideatan és *A lakoma* Erős-képzetének hatására utal. A platonikus hagyomány történetében a reneszánsz időszakában a szerelem értelmezését tekintve bizonyos átrétegződés zajlott le. Petrarca *Daloskönyve*, amely több évszázadra kiterjedő érvénnyel befolyásolta a szerelem lírai megjelenítését, a szerelemnek, illetve a szeretett nőnek már nem kizárólag közvetítő szerepet tulajdonított, hanem önértékét is hangsúlyozta. Dantéval ellentétben, akinél az istenséggel való találkozás eljelentékteleníti a szeretett nő alakját, Petrarca eszményített Laurája már nem csupán az istenszeretet jelölője, hanem, mint az eszményített nőiség, maga is egyfajta metafizikai tartalmat kap. Ennek megalapozója ugyan továbbra is a keresztény transz-

cendencia, ugyanakkor a szerelem egyre inkább olyan élményként értelmeződik, amelynek átélése a személyiség lényegiségét önmagában is érvényre képes juttatni. A reneszánsz platonizáló lírájától a romantika szerelemértelmezéséig egyre erőteljesebben tolódik át a hangsúly a szerelem önmagában rejlő metafizikai tartalmaira. A XVIII–XIX. század a szerelem transzcendens narratíváiban egyfajta végső alapként még gyakran hivatkozik istenre vagy a természetre, ez a gesztus azonban egyre jelzésszerűbbé válik, mígnem a személyiség szerelemben megvalósuló kiteljesedése az elbeszélés központi elemévé válik.

A vázlatosan jelzett folyamat megítélésünk szerint úgy interpretálható, hogy a platóni hagyomány értelmezésében ugyancsak egyfajta átrendeződés zajlott le. Ez a folyamat akár oly módon is leírható, hogy *A lakoma* szövegének más szakaszai váltak hangsúlyossá a platonizáló szerelemértelmezés hagyományának egymásra következő időszakaiban. A dialógus ugyan határozott értelmezési ajánlatot tartalmaz, amennyiben Sókratés valamennyi korábban elhangzott válasz megalapozatlanságát ismerteti fel beszélgetőtársaival, s az Erős természetéről Diotimától hallottakat mint magasabb rendű tudást fogadtatja el. Eszerint a szerelem igazi természete a szépség ideájának a szemlélése, amelynek csupán kezdeti állomása a szép testek iránti vonzalom, azaz a köznapi értelemben felfogott szerelem. Ez a struktúra emlékeztet a szerelem dantei, erősen teológikus értelmezésére, amely annak leginkább átmeneti, közvetítő szerepét hangsúlyozza. Az Agathón házában lezajlott *Lakoma*-beli beszélgetésen elhangzó történetek között ugyanakkor található olyan is, amely a szerelem lényegiségét hangsúlyozza, s éppen abban tér el Diotima tanításától, hogy nem fejt ki részletesen azt a transzcendens alapot, amelyre a maga ugyancsak metafizikai jellegű szerelemfelfogását építi. Az Aristophanés által előadott mítosz a szerelemben egészzé váló emberi egzisztencia elbeszélésére koncentrálna, amelyet nem vezet vissza valamely átfogóan kifejtett értelemalapra. Sókratés és Aristophanés szerelemről szóló története között tehát abban jelölhető meg az alapvető különbség, hogy az előbbi a szerelem közvetítő jellegét emeli ki, míg utóbbi a benne magában rejlő, magasabb szubsztanciára csak jelzésszerűen visszavezetett lényegiségét hangsúlyozza. A modernség felé közeledve egyre inkább az aristophanési mítosz vált paradigmatickussá, míg a sókratészi magasabb szubsztanciára történő visszavezetés egyre kisebb hangsúlyt kapott.

Az egészzé válásként értelmezett szerelemi narratíva a szubjektum elbeszélését jelentősen befolyásolja. Ez a történet a meghasadt egység, illetve az ismét kiteljesedő egész-lét narratív keretei között helyezi el a személyiséget. Alapvető természete szerint a szubjektum tehát egy egész, s a szerelem egzisztenciális feladata

éppen a töredékesség közé kényszerült személyiség kiteljesítése, valódi természetének érvényre juttatása. Ha a szerelem a szubjektumot önmaga lényegéhez, önmaga „másik feléhez” vezeti el, akkor az igazi szerelem szükségszerűen egyszeri. A szubjektum változatlan lényegéből fakadóan ugyanis kizárólag egyetlen szerelemben ismerheti fel önmagát, minden más szerelmi élménye tévedésként, illetve eredménytelen keresésként jelenik meg előtte. Ezzel szemben az az elbeszélés, amely a szerelmek sokaságát nem egymásra következő csalódások soraként értelmezi, s nem érvényteleníti őket a retrospektív önértelmezés során, hanem úgy tekint rájuk, mint az egykori élmény idején tartalmas viszonyra, a szerelem temporális jellegét hangsúlyozza. Az időbeliséget a szerelem természetes közegeként megközelítő narratíva egyben a szubjektum temporalitását is elfogadja, mivel a szerelem a szubjektum önértelmezésének, átmeneti identifikációjának szerepét tölti be. A nők sokaságával viszonyt létesítő Krúdy-hősök saját személyiségük változékonyságát, illékony voltát élik át. Amikor ezeket a szerelmeket utólagosan sem érvénytelenítik, saját szubjektumuk nemszubsztanciális voltát fogadják el. Ha a szerelem mindig az aktuális önidentifikáció kinyilvánítása, akkor ezeknek az önértelmezéseknek a változékonysága az Én folytonos átalakulásaként fogható fel. Minél változatosabbak a kapcsolatok, minél sokfélebbek a szeretett nők, annál látványosabb a személyiség elkülönöződése.

A szerelem szubsztanciális elbeszélése a magyar irodalmi hagyományban is élő narratív séma volt. A Krúdy-szövegekben gyakran emlegetett *Himfy szerelmei* a petrarcai hagyomány örökösének tekinthető, míg a Krúdynál ugyancsak gyakran szereplő *Fanni hagyományai* a szerelem egészszívű elbeszélésének talán az egyik legjellegzetesebb magyar nyelvű példája. Krúdy epikája és a jelzett platonikus hagyomány között azonban nem csupán ilyen közvetett módon létesíthető kapcsolat, ez a tradíció sokkal kézenfekvőbb módon is bevonható a Krúdy-művek szerelemelbeszélésének játékterébe. A *Palotai álmok* című kisregényben az arisztophanesi narratíva a szerelem megjelenítésének meghatározó viszonyítási pontjává válik, amelyhez a szövegnek általunk tulajdonított szerelemfelfogása összetett módon viszonyul. A kisregény platonikus tradícióba helyezése mellett elsőként a cselekmény szálait mozgató – vagy legalábbis mozgatni igyekvő – szereplőnek, Radics Máriának unokájához, Péter Pálhoz, a regény főhőiséhez intézett tanítását idézve igyekszünk érvelni:

Mit tudtok ti, számár férfiak! Azt hiszitek, hogy kell egy nőt ismerni előre, hogy bele-szeressetek? Szeretitek anélkül, hogy tudnátok. A szerelem is virágzik, növekedik bennetek, anélkül hogy egy percig fogalmatok volna az ügy állásáról. Némelyik férfi sohasem ismeri meg azt a nőt, akibe igazándiba szerelmes. Kalandozik, más útra téved, kelepcebe esik,

megcsalják, kigúnyolják, megöregszik, sírjába készülődik, és még mindig nem tudja, hogy azért volt elégedetlen, boldogtalan, szerencsétlen egész életében, mert a véletlen nem hozta össze azzal a nővel, akibe állandóan szerelmes volt, akinek a szívével állandó összeköttetésben volt, a látbatatlan sürgönydrót hozta-vitte az üzeneteket, a szívűbúbanatokat, de sajnós, sobasem találkoztak egymással.

... Az ember abban különbözik az állattól, hogy halhatatlan lelke van. A te leked már azelőtt is élt valahol, amikor még testedben nem érkeztl a földre. Bizonyos, hogy a lelkek országában már ismerkedett a leked más lekekkel. A szerelmet a földöntúlról hozza magával az ember, azért nevezik szentnek ezt az érzelmet. A kis lelkek egyenkint elbagyják a messzi országot, pókfondálon vagy napsugáron leereszkednek a földre. A földi szelek elbajtják őket jobbra-balra, mint a virágmagokat. Egyik az útszélre kerül, a másik a kert kellős közepébe. Mármost hogyan találkoznak ezek egymással? Találkoznak majd a másvilágon ismét. De bizony a földön csodaszámba megy az, ha valaki biztosan rátalál a párjára. Az igazira, akivel lelkében és testében ugyanegy, akiket, a példaszó szerint, egymásnak teremtett a természet. Ezért olyan kevés a boldog házasság. Ezért jár az emberek legnagyobb része szerelem nélkül végig a világon. Szerelem! Az igazi szerelmet, csak a nagyon kíválasztottak ismerik.¹

A hivatkozott szakasz látványosan kirajzolja A lakoma Aristophanés-féle szerelem-narratívájának meghatározó vonásait. A szerelem az egykori létteljesség kereséseként értelmeződik, s beteljesülésével a személyiség egész-léte áll helyre. A benne egymásra találók, akiket a természet és a földön túli lét törvénye egymás párjaiként határoz meg, testben és lélekben „ugyanegyek,” egyesülésükkel helyreáll a személyiség egész-létének hajdani, mitikus állapota. Ezt a narratív sémát Platón dialógusának Aristophanés által elbeszélrt története így foglalja össze, mikor a beteljesült szerelmet jellemzi:

S ha mikor egymásba fonódva feküsznek, odaállna eléjük Héphaistos a szerszámaival, és megkérdezné őket: „Mondjátok meg, emberek, mi az, amit egymástól kívántok?”, s aztán, látva, hogy tanácstalanok, megkérdezné ismét: „Nem az-e a vágyatok, hogy minél teljesebben eggyé váljatok, úgybogy sem éjjel, sem nappal el ne szakadjatok egymástól? Mert ha az a vágyatok, kész vagyok benneteket összeforrasztani és egymásba olvasztani, úgybogy ketten eggyé váltok, s amíg éltek, mint egy ember, közösen éltek, ha pedig megbaltok, ott a Hádésban is kettő helyett egyként, közös balált bordonztok. Gondoljátok meg, hogy ezt kívánjátok-e és kielégít-e benneteket, ha ezt megkapjátok?” Ennek ballatára, tudjuk jól, egy sem mondana nemet, s egy sem kívánna egyebet, hanem kétségkívuil mind úgy érezné, hogy amire már régtől fogva vágyik, azt ballotta most kimondani: kedvesével egyesülve s összeforruva kettőből eggyé válni. Az oka pedig ennek az, hogy eredeti természetünk szerint

¹KRÚDY GYULA: Palotai álmok, szerk. BARTA ANDRÁS, Budapest 1976, 245.

*teljes egészek voltunk; s a teljesség vágyát és keresését nevezzük Erősnek.*²

A *Palotai álmok*ban Radics Mária szólama tehát a szerelem értelmezésében az „igaz szerelem” platóni elbeszéléséhez kapcsolódik, amely a szerelmet a személyiség saját lényegének megragadásaként, önnön szubsztanciájának érvényre juttatásaként értelmezi. Az egyik szereplő szólamában megjelenő szerelmi narratíva azért tehető hangsúlyossá a szöveg interpretációja során, mert az elbeszélői szólam is fölerősíti ezt a történetsémát azzal, hogy csatlakozik, illetve csatlakozni látszik ehhez a szerelemelbeszéléshez. Az *Előhang*ban megszólaló hipotetikus szerző, az „igaz szerelem” narratívájába helyezi az általa elmondott történetet. Az igaz szerelem pedig – e némi ironiától sem mentes meghatározás alapján – a lányszöktetés kalandos cselekménymozzanatáról ismerszik meg. A narratív séma szerint az igaz szerelem története összekapcsolódik az álom és az álmodozás cím által is kiemelt fogalmával.³ A cím, mint a szöveg identifikálásának egyik jellegzetes eljárása, a mű által felkínált értelmezési ajánlatként is felfogható, azaz a cím ugyancsak a szerelemelbeszélés jelzett kontextusába kapcsolja be a regényt. Az elbeszélt történet utolsó jelentős cselekménymozzanata éppen Szekszti Judit megszöktetése, tehát a szöveg látszólag problémamentesen simul bele az „igaz szerelem” narratív sémájába. Erre látszik utalni az is, hogy a történetben több esetben meghatározó funkciót töltenek be a szereplők álmai, amelyek révén mintha saját, kapcsolatukban feltáruló lényegükhöz jutnának el. Az alábbiakban azt igyekszünk nyomon követni, hogy az elbeszélés különböző szintjei milyen poétikai eljárásokkal kezdik ki, bontják meg a felszínen olyan jól érvényesülő szubsztanciális szerelemnarratívát.

Az „igaz szerelem” történetsémájának felbomlása leglátványosabban éppen a teóriát részletesen kifejtő Radics Mária szólamában figyelhető meg. A Palotára invitáló levél kézhezvételekor Péter Pál átélt beszédben megjelenített gondolatai felvetik, hogy az öregasszonyt a házasságszerzés szándéka motiválta unokája meghívásakor, amit később az elbeszélés igazol is.⁴ A főhős a szerelemtől elhangzó tanítás iránt csekély érdeklődést mutat, s a hallottakat öregasszonyos babonának tekinti. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy az elbeszélés egy későbbi szakaszában mégis azonosul ezzel a szerelemfelfogással. Az események mozgató-

²Plat. *Symp.* 192D–E, ford. TELEGGDI ZSIGMOND.

³*Manapság egy jóra való leányszöktetésről sem ballani. Holott azelőttiben legalábbis elszöktette az ember az ideálját, ha másképpen nem férközvetett hozzá. Ma már csak álmaikban bolondoznak az emberek. Álmaikban követik el a bűntetteiket, élük le a regényeket, és a fiatal nők álmaikban szöknek el a falusi báltól. Vége a romantikának. Talán igazi szerelem sincs. . . KRÚDY, i. m. 234.*

⁴*Az öreganyja biztosan házasságot forgat a fejében, mint az unatkozó öregasszonyok szokása. Talán valami vagyunkája is van Szekszti kisasszonynak. . . Uo. 241.*

jának mutatkozó Radics Mária által felépített szerelmi történet megkonstruált volta jól érzékelhető.⁵ Úgy igyekszik egymás felé terelni a fiatalokat, hogy azok – különösen unokája – a természet által egymásnak rendelt, szubsztanciális szerelem eléréseként éljék át az általa programozott vonzalmat. Arra hivatkozva, hogy gyengén lát, Szekszti Judittal íratja meg a Palotára invitáló levelet, mert azt reméli, a lányos kézírás majd felébreszti unokája erotikus fantáziáját. Péter Pál megérkezése után Dumas *Monte Cristó*ját, az egyetlen szerelem narratívájának egyik legismertebb, némiképp közhelyes szövegét helyezi el az ágy melletti éjjeliszekrényen. Ezek után az előkészületek után bejelenti a saját érzelmeiről mit sem sejtő főhősnek, hogy az szerelmes.⁶ A szuggeráló szerepű kinyilatkoztatás után hangzik el a korábban már idézett tanítás a szerelem lényegéről. A Judittal való találkozások a nagyanya által megírt forgatókönyv szerint zajlanak. A szomszéd szobában tartózkodó lányt már az első találkozás előtt a szerelmesére várakozó szerető szituációjába helyezi: *Radics Mária sokatmondólag hunyorított szürke szemével: – Várat magára. Várt lány várat nyer.*⁷ A közös sétáról hazatérőben a csábítás előre megírt történetének részeként ráparancsol Juditra, hogy énekeljen. A lány Péter Pállal folytatott egyik beszélgetéséből az is kiderül, hogy Radics Mária már régóta kizárólag unokájáról beszélget vele, azaz őt is befolyása alá vonta, mint az általa eltervezett szerelmi regény egyik szereplőjét. Miután Judit anyjának halálát követően úgy látja, megérett a helyzet a fiatalok végleges összeboronálására, szinte kerítői szerepkörben igyekszik alkalmat teremteni az intim találkozásokra. Úgy rendelkezik, hogy Péter Pál kerti lakban berendezett szobájába minden reggel Judit vigye a reggelit.

Az egyetlen szerelem történetének hatékony életre keltése érdekében Radics Mária követendő példákat állít a fiatalok elé. Bátyját, az agglegény Jánost az egyetlen szerelem romantikus hőseként jeleníti meg, akinek élettörténetét ugyancsak a szubsztanciális szerelem narratívájába illeszti.⁸ A példázat pozíciójába he-

⁵ Erre már Bori Imre értelmezése is felhívta a figyelmet. Vö. BORI IMRE: Krúdy Gyula nagy évtizede = Uő: Fridolin és testvérei, Újvidék 1976, 66–334, i. h. 164 és 166.

⁶ – *Azt is tudjuk, hogy szerelmes vagy – folytatta az öregasszony. – Nem kell szégyellned a dolgot, mi már mindent tudunk. Péter Pál a fejét csóválta. Ugyan kibe lenne ő szerelmes. – Tévedés, nagymama. Radics Mária gondosan összehajtogatta az újságot. – Szerelmes vagy – mondta igen nyomatékosan –, mégpedig kis rokonunkba, Szekszti Judit kisasszonyba vagy szerelmes. Péter Pál úgy érezte, hogy csiklandozzák. – Nem is ismerem – mondta csendesen, és alattomosan nevetett. Uo., 241.*

⁷ Uo., 247.

⁸ *Mielőtt a faluba költöztem volna (most három éve), hogy közelebb legyek elbalt apámhoz, anyámhoz, Radics a penészes pénzt olvasta reggeltől estig. Már féllábbal kilépett valódi, igazi életéből, elbújt a bázban, mint egy vén kutya. Bizonyosan sobasem jött volna elő többet a saját lábán. Én aztán, az álmok, meg mindenféle titkos jelek segítségével rájöttem Radics titkára. Ez az ember gyerekkora óta szerelmes a szomszédunkban lakó*

lyezett nagybácsit azonban az elbeszélői narráció rendre úgy mutatja be, mint olyan alakot, aki igyekszik kibújni a rákényszerített szerepkör fogságából. Történetének hűga általi előadását türelmetlen gesztussal szakítja meg, később a szülőben lezajló iddogálás alkalmával akkora csókot cuppant Kamilla, a hervatag színésznő kezére, hogy *Radics Mária kénytelen . . . szemrehányó pillantást vetni öcs- csére.*⁹ Állítólagos szerelmének halála után pedig cseppet sem mutatkozik bánatosnak a Palotára látogató színésznő, Fátyol Erzsi tiszteletére rendezett mulatságon. Itt arról is beszámol, *hogyan szöktetett meg jogász korában egy kisasszonyt,*¹⁰ majd egy vég nélküli történet előadásába fog, amelyben arra emlékezik, hogy egyszer szerelmes volt egy palotai lányba. Az általa elmondott szerelmi históriák arra engednek következtetni, hogy az öregúr udvarol a színésznőknek, vélhetőleg Péter Pált is ezért küldi haza maga helyett, hogy az helyettesítse a hűgával elköltendő vacsoránál. Radics Mária másik példázata – saját élettörténetének összefoglalása – szintén nem támasztja alá kellő hatékonysággal a szerelem szubsztanciális narratíváját. A „gróffal” kötött házassága csak látszólag felel meg az eszményi szerelem történetiségének. Bár elbeszélésében férje mint eszményített alak jelenik meg, akiben a *legszebb és legtökéletesebb férfit* találta meg, kettejük belső egysége mégsem valósult meg. A gróf *nagytermészetű ember volt. Kevés volt neki egy asszony.*¹¹ Az egymásnak rendeltség, a kizárólag a másik révén kiteljesedő lét belső egysége, tehát ebben a történetben sem valósult meg.

A Radics Mária által kifejtett szerelemfelfogás érvényességét leglátványosabban unokájához intézett második tanítása kérdőjelezi meg, amelyet azt követően mond el, hogy Szekszti Judit nincstelenségéről megbizonyosodott. Péter Pált eltiltja a lánytól, majd röviden felvilágosítja az élet értelméről: *Az embernek az egyetlen célja az életben a vagyonszerzés. Aki nem szerzett vagyont, hasztalanul töltötte az életét, és nem érdemelte meg, hogy élj.*¹² A szerelem szubsztanciálisáról szóló teóriát Radics Mária szereplői szólama tehát csak addig igyekezett színleg érvényben

atványfiába, Lebőcz Annusba. Hatvan esztendeig bordta magában a szerelmet, talán önmaga sem tudott róla, és mióta kipattantottam a dolgot, visszanyerte emberi formáját, van célja életének, reményli, hogy Annust valamikor elveheti. Uo., 247. Az említett Lebőcz Annus nem más, mint Szekszti Judit édesanyja. Az egyetlen szerelem története tehát ebben az esetben is felfogható az álmoskönyv, illetve az örökség megszerzésének eszközeként, akárcsak Péter Pál szerelmi regénye. Erre utal, hogy Lebőcz Anna halála után Radics Mária ingerülten faggatja bátyját az álmoskönyv hollétéről: – *János, nem tudnál ebben az irányban valami felvilágosítást nyújtani? Te állandó széptevője voltál a madame-nak? – szökölt az öregasszony olyan erős hangon Radics úrhoz, amilyen tőle csak kitellett.* Uo., 280.

⁹Uo., 269.

¹⁰Uo., 283.

¹¹Uo., 273.

¹²Uo., 289.

tartani, amíg azt a gazdag hozomány is megalapozta.

Ezzel a szerelem szubsztanciális elbeszélése végképp irónia tárgyává válna, ha időközben Péter Pál és Szekszti Judit, illetve az elbeszélő szólama nem venné át e narratíva meghatározó elemeit. A regényben elbeszélte történet ugyanis akár oly módon is interpretálható, hogy a nagymama által taktikai céllal bevetett szerelemelbeszélés életre kel, s a szerelmesek valóban megtalálják egymásban létük egyetlen kiteljesítőjét. Mindez azt jelentené, hogy az egész-lét garanciájának tekintett szerelemfelfogás jogosultsága beigazolódná, s vele együtt a személyiség lényegszerűsége is szemlélhetővé válna. A következőkben a szubsztanciális szerelemnarratíva kiépülését és látens megkérdőjeleződését az utóbb említett szövegek esetében igyekszünk megvizsgálni.

A történetéséma megalkotásában kulcsszerepet játszik az álom visszatérő motívuma, amely nemcsak a szereplők álomelbeszéléseiben tölt be fontos funkciót, hanem – elsősorban a regénycím, valamint *Az álmok nem hazudnak* fejezetcím révén – az elbeszélői szövegnek is részévé válik. Ha az említett szereplők álmainak elbeszélését, illetve a hozzájuk fűzött reflexiókat szemügyre vesszük, akkor nyomon követhető az „igaz szerelem” történetének kiépülése. Péter Pál Judit kézírását olvasva arcot és alakot ad az ismeretlen lánynak, akiben mintegy álmai öltének testet. Az elképzelt alak és Szekszti Judit elbeszélő általi leírása számos egyezést mutat.¹³ A sötétszőke haj, a szürke szem, a karcsú, de telt termet, a nyerges láb álmodozás rajzolta képei megfelelnek a lány későbbi megjelenítésének. Az ismeretlen ismerősség, a találkozást megelőző belső egység, a tényleges kapcsolatnál korábról eredő titokzatos összetartozás pedig éppen annak a szerelemelbeszélésnek sajátja, amelyet Radics Mária vázol fel fent idézett monológ-

¹³ Sz. J.-t nem ismerte, természetes, hogy róla ábrándozott, mielőtt utóalvását elvégezte volna. Alakját karcsúnak, de teltnek képzelte, a szemét szürkének és igen ábrándosnak, a baját sötétszőkének. A keze nagyon kicsiny, a lába nyerges, és jó cipője van. A nyakán göndör hajfürtök, és a válla megremeg, amidőn nevet. Így képzelte Péter Pál Szekszti kisasszonyt. Uo., 241. Judit alakját Péter Pállal történt első találkozáskor így rajzolja meg az elbeszélői szöveg: *A baja inkább szőke volt, mint barna. Az arca erősen rózsaszínű, mintba odakünn megdörzsölte volna magát a kendőjével, amint ez a falusi kisasszonykák szokása. A félcipőjében rövidke szalag volt, a nyakán bársonypántlika... A füle mellett egy kis hajfürt kiszabadult, amelyet ugyan mindig a helyére tett, de hajfürtnek több esze volt, kibomlott és kedvesen lebegett a fiatal bölgy arca körül. ... A lánynak olyan meleg és puha tenyere volt, mint egy fészék. Péter Pál egy másodpercig otfelejtette a kezét. Friss vérbullámot érzett a karján felfelé baladni, és amikor a lány szemét alaposan megfigyelte, úgy látta, hogy a szeme sem mindennapi. Szürke volt az alapszíne, de olykor barna is lehetne, máskor meg fényeskék.* Uo., 247–248. (Megjegyzendő, hogy a leírás csupán a szemszín vonatkozásában jelzi, hogy a fokalizáció a főhős nézőpontját idézi. Az alak rajzának többi részletét az elbeszélői mindentudás is garantálni látszik.) A narrátori szöveg Szekszti Judit megjelenését az utolsó jellegzetes vonás tekintetében is az elképzelt alakhoz igazítja: *Inkább kistermetű volt, mint magas, de karcsú volt, különösen a bokája olyan, mint a szarvasé.* Uo., 250.

jában. Az álomkép és az „empirikus” nőalak azonossága, a szubjektum lényegét kiteljesítő szerelem narratívájába helyezi a főhőst, amit a névadás és az alak mozgatása is felerősít. A Péter Pál név jellegtelenséget, középszerűséget sugall, olyan személyiségre vall, amelynek nincs határozott tartalma, amely távol van saját lényegétől. Erre utal az is, hogy folytonosan nagybátyjához, Adamovics Pálhoz viszonyítja magát, rendre megállapítva, hogy alulmarad választott ideáljával szemben. A narrátor által igencsak középszerű „kalandornak” beállított Adamovics kultikus tisztelete még inkább kiemeli Péter Pál jellegtelenségét. Ebben az oppozícióban hangsúlyossá válik a főhős passzivitása, életének eseménytelensége, amellyel szemben Adamovics utazásai és kalandjai állnak. A regénybeli lány-szöktetés a jelentéstulajdonításnak ezen a szálán haladva ezért úgy értelmezhető, hogy az önmagát határozott cselekvésre elszánó Péter Pál kilép korábbi partikuláris léthelyzetéből, s elérkezik saját lényegéhez.

A látszólag zárt, egészszelvű szerelemnarratíva és személyiségelbeszélés kikezdése szempontjából fontosabbnak tűnik az álomkép és Szekszti Judit megfelelésének egy olyan magyarázata, amely nem a lelkek egymásnak rendeltségével, lényegszerű azonosságával indokolja az ismeretlen lány olyannyira ismerős voltát. A szülőhegyre tett kirándulás alkalmával Péter Pál Szekszti Judit alakjának és korábbi rá vonatkozó képzeleteinek hasonlóságát nem saját szubjektuma belső lényegének feltárulásaként értékeli, hanem egy a személyiségét kívülről ért hatás következményeként:

*A század eleji képeken láthatók ilyen frizurával a bölgyek. Talán ő Róza a Himfy daliból? A szájának metszése élvívágyó és merész, mint a delnőké, akikről bajdan a költő kobza zengett. A nyaka, mint a hattyúé. A kis emelkedésen, a költői tájon, a lila színű szőlőbegen egyszerre olyannak látta Szekszti Juditot, amilyennek azokat a nőket képzelte, akikről Kisfaludy vagy Csokonai verselt. Lilla volna? A rubázkodása is ódivatú, és keblén a medalion pasztellképecskéje (egy búskomor tekintetű, begyes orrú nő arccal) szintén század eleji dolgokra emlékeztette a régi könyveket és képeslapokat forgató Péter Pált. Még szelíd és engedékeny mosolygása is a Családi Kör-beli gyöngéd, lebeletszerű hölgyek tulajdona volt egykoron. Hosszúkás keze, nyerges lába és keblének formája, mely császárkörtéhez volt hasonlatos, a fodros szoknyácskáján és fehérbokáján a szalaggal átköött félcipő, bizonyára Himfynek voltak mind adresszálva, aki valaha e tájon járt, és bús verseit írta a kesergő szerelemről. Most már pontosan tudta Péter Pál, hogy látta valahol Szekszti kisasszonyt. . . A régi Családi Kör valamelyik évfolyamában, gyöngéd acélmetszeten vagy egy régi arckép-albumban. . .*¹⁴ (Kiemelés – G. T.)

A képzelet által előre megrajzolt alak tehát nem a személyiség autonóm belső

¹⁴KRÚDY, i. m. 268.

magjából formálódik meg, hanem egy éppen letűnt korszak kissé közhelyes szépségideálja jelenik meg benne. Ez a némiképp felszínes tradíció alakítja ki azt az álmódosításokban született portrét, amelynek megfelelőjét Péter Pál Juditban felismeri. Ezen a ponton ismét hatékonyan mutatkozik a Radics Mária irányította dramaturgia, hiszen unokája olvasmányainak ismerőjeként és Judit „fejlődésregényének” irányítójaként fedésbe hozta a biedermeier szépségideált, valamint a lány megjelenését és magatartását. Az elmondottak összegzéseként megállapítható, hogy a szubsztanciális szerelem narratíváját a főszereplő szólama sem hagyja zavartalanul érvényesülni, hanem Radics Mária szereplői szólamához hasonlóan – bár talán kevésbé látványosan – szintén elbizonytalanítja.

Az álmot a rejtett lényeg feltárulásaként beállító narratíva legjellegzetesebb képviselője azonban nem a főhős, hanem Szekszti Judit.¹⁵ A majdani szerelmes megálmodott portréja ugyanúgy hozzátartozik az ő történetéhez is, mint Péter Páléhoz.¹⁶ Saját álmaihoz fűzött reflexióiban folytonosan az álmok igazságát hangsúlyoztatja, azt állítja, hogy az ő életében mindig úgy történt minden, ahogy megálmodta.¹⁷ A regény cselekményidejében lezajló események igazolni látszanak ezt a kijelentést. Mikor Péter Pál meglepődik azon, hogy előre be nem jelentett látogatásakor az állomáson kocsni várja, Móni, az öreg fiákeres azzal válaszol kérdésére, hogy Szekszti kisasszony megálmodta érkezését. Ezen kívül még két alkalommal mutatkozik a később bekövetkező események megjövendölőjének. Állítása szerint megálmodta anyja halálát, az esküvőről szóló álma pedig, amelyet Péter Pálnak mesél el, Fátyol Erzsébet csábítási kísérletének előrevetítéseként fogható fel. A bekövetkezett események megálmodása ugyanakkor nem mentes az ironikus elbizonytalanítástól sem. Az anya halálának megérzése esetében az elbeszélés a cselekményelemek egymás mellé illesztésével jelzi az álom irányított voltát. Egy közös séta alkalmával Radics Mária arról beszél unokájának a szomszéd Szekszti Juditék ablaka alatt, hogy Palotán mindig egy titokzatos fekete lovas feltűnése jelzi előre a bekövetkező haláleseteket, így tudták meg azt is egykor, hogy apja meghalt a bécsi vásáron. Radics János azzal a megjegyzéssel szakítja félbe húga elbeszélését, hogy jobb lenne Juditot aludni hagyni. Megjegyzése annak jelzéseként is felfogható, hogy Judit hallja Radics Mária történetét. Az elbeszélés háromszori utalása a beszélgetés helyszínére, ugyancsak arra enged követke-

¹⁵Vö. *Én álomban jobban látom az embereket és dolgokat, mint nappal ébren. Az álom nekem a legjobb útmutatóm. Az álom tanácsot ad. Az álom megvigasztal. Fülemből ságja, hogy mit kell tennem...* Uo., 263.

¹⁶Péter Pál kérdésére – amely azt firtatja, hogy milyennek látja őt – így válaszol: *Amint megálmodtam, pedig arcképét sohasem láttam. Ezért kell nekem az álmokban binni.* Uo., 268.

¹⁷Uo., 258.

tetni, hogy Péter Pál nagyanyja szándékosan teszi Juditot szavai fültanújává.¹⁸ Amikor belépnek a Radics-porta kapuján, lódobogást hallanak. Az eseményben nincs semmi rendkívüli, Radics Mária azonban hatásos jelenetet ad elő, a kerítéshez rohan, kikémelel, majd rémülten beszámol róla, hogy a fekete lovat látta, aki *Szeksziéknél volt*. Később bekopogtat unokájához, és beszámol róla, átment Szeksziékhez, hogy megnézzze, milyen állapotban van Judit anyja. A szokatlan időpontú, a szomszédok lefekvése előtt tett látogatás szintén alkalmas arra, hogy Judit gondolatait és álmait a kívánt irányba fordítsa. Radics Mária arról is beszámol, hogy a betegeskedő asszony kifejezetten rossz színben volt, s várható, hogy nemsokára meghal. Ezek után egyáltalán nem éri váratlanul az olvasót sem az asszony halálhíre, sem Judit bejelentése, hogy előző éjjel megálmodta, anyjával valami félelmetes dolog fog történni. Radics Mária házasságszerző stratégiájának fontos része az álmok befolyásolása, hiszen a szerelmesek lényegi összetartozásának bizonyosságaként álmaikra hivatkozik. Judit álmának „beteljesülése” újabb érv emellett, hogy a fiatalok hallgassanak az álmodozásukat irányító hang sugallatára. Azt, hogy a nagymama által előre megírt szerelmi történet az álmok befolyásolására is kiterjed, nem csupán a cselekményt értelmező megfontolások vetik fel. Még árulkodóbb nyomként értékelhető az álmok állítólagos jövődöléseinek olvasói leleplezésében Szekszi Judit csendes szerelmi vallomása. Péter Pál az álmok nyelvén beszélve fordul a lányhoz, hogy elmondja szerelmét.¹⁹ Judit szintén az álmaira hivatkozva válaszol, amikor jelzi, hogy már sokszor álmodott Péter Pállal. Fogadalmuk, amely szerint ezután mindig egymással fognak álmodni, szerelmük el nem múló voltának kinyilvánításaként fogható fel. Ebbe az érzelmes jelenetbe azonban némi groteszk íz vegyül Judit fogadalmának elhangzása-kor: *Hisz már olyan régen mindig magával álmodok, először a nagymama parancsára, aztán magamtól.*²⁰ Az álmok beteljesedése tehát nem a szerelmesek szubsztanciális egymásnak rendeltségét, hanem a Radics Mária befolyásoló narratívájának hatékonyságát bizonyítja.

¹⁸Vö. *Elbaladtak a Szeksziék háza előtt, a piciny, zöld zsalugáteres ablak mögött balovány világosság látszott.* Uo., 251. *Ismét az ablak alatt sétáltak.* Uo., 252. *Megint a Judit ablaka előtt álldigáltak.* Uo.

¹⁹– *Magával álmodtam – mondta rajongó hangon Péter Pál, mintha az álom folytatása lenne a valóságban megjelent leány.* Uo., 280. Megjegyzendő, hogy a kötőszó arra enged következtetni, hogy az elbeszélői hang kételyeket táplál az említett azonossággal kapcsolatban.

²⁰Uo.